

CHINUA ACHEBE'İN “NO LONGER AT EASE” ADLI ROMANINDA SÖMÜRGEÇİLİK VE EĞİTİM İLİŞKİSİNİN SİSTEM YAKLAŞIMI AÇISINDAN İNCELENMESİ*

Mehmet Recep TAŞ**

Öz

Coğrafi keşiflerle başlayan ve ikinci dönem kolonyalizm olarak da adlandırılan dönemde, Batılı ülkelerin sömürüyü perdelemek için ‘Beyaz Adamın Yükü’ misyonunu ileri sürüp üçüncü dünya ülkeleri diye adlandırılan Afrika kıtasındaki ülkeleri birer sömürge ülke haline getirdikleri bilinmektedir. Batılı ülkelerin, sömürüyü kolaylaştırmak için sömürünün üç temel aracından biri olarak görülen eğitim aracını etkili bir şekilde kullandıkları da bilinmektedir. Bu ülkeler, her ne kadar sömürgeleştirdikleri ülkelerin geleneksel eğitimini değersizleştirip ikinci plana iten politikalar uyguladıysa da, onları zorla ortadan kaldırıp yerine kendi eğitim sistemlerini zorla dayatmadılar. Sömürge ülkelerin eğitim sistemlerinin yanına kendi eğitim sistemlerini koydular. Sömürünün başladığı ana kadar geleneksel kapalı-sistem bir eğitim sistemine sahip olan sömürge ülkeler, sömürgecilerin Rönesans ve Aydınlanma tecrübesinden süzülüp şekillendirilmiş açık-sistem eğitim sistemleri ile karşı karşıya gelince bocalamaya başladılar. İçi boşaltıldığı ve sömürge ülkelerin kültürel bağlamına uymadığı için ‘istendik şekilde çıktı’ oluşturamayan bir eğitim sisteminin kültürel yozlaşma ve ekonomik yolsuzluklara neden olma olasılığı göz ardı edilmemesi gereken önemli bir gerçekliktir. Chinua Achebe’in de aralarında olduğu sömürge sonrası dönem teorisyen, düşünür, entelektüel ve yazarlarının çoğu, yayılcı (emperyalist) düşüncenin uygulamaya geçirilmiş biçimi olan sömürgeciliğin kalıcılığını sağlamak için, sömürülen ülkelerin eğitim sistemlerini kullanıp kendine göre şekillendirdiği düşüncesinde hemfikirdirler. Bu aydınlar, özellikle II. Dünya Savaşından sonra sömürgeleştirdikleri ülkelere fiziki olarak çekilen Avrupa medeniyetinin sömürgeleştirilen ülkelerin siyasi, ekonomik ve kültürel yaşamları üzerinde yapmış olduğu tahribatları ve bu tahribatların nasıl onarılabileceğini konu alan eserler yazmışlar. Bazıları, Avrupa medeniyetinin bıraktığı mirası radikal bir şekilde tümünden reddetmek gerektiğini ileri sürerken, bazıları da bu medeniyetin kötücül ve tahrip edici etkilerinin yanı sıra iyi şeyler de yaptığını, yüzyıllar süren etkileşim nedeniyle tümünden reddetmenin diyalektik olarak mümkün olamayacağını ve asıl yozlaşmanın sömürgeleştirilen ülkelerin kapalı ve/veya yarı açık bir sistemle yürütülen geleneksel eğitimlerinden kaynaklandığını savunurlar. Chinua Achebe’in ikinci görüşü savunanların içinde yer aldığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda; olay örgüleri, kurguları ve karakterleri itibarıyla birbirlerinin devamı olan ve Nijerya’nın koloni öncesi, koloni süresi ve koloni sonrası sosyal ve kültürel durumunu anlatan Achebe trilojisinin ikinci eseri olan No Longer at Ease adlı

Makale gönderim tarihi: 15.06.2017, kabul tarihi: 11.08.2017.

Doi:10.26791/sarkiat.321798

* Bu Makale, Mayıs 2017’de Gaziantep’te düzenlenen “Al Farabi 1st International Congress on Social Sciences” adlı Kongrede sunulan bildiri özetinin yeniden gözden geçirilip genişletilmiş ve makaleye dönüştürülmüş halidir.

** Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi, mehrectas@hotmail.com

romanını göz önüne alan bu makale, kapalı-sistem geleneksel bir eğitim sonucu şekillenen bir kültürün, doğal diyalektik süreçler yaşanmadan, aniden açık-sistem bir eğitime tabi tutulmasının kültürel yozlaşmaya yol açabileceğini ve sömürünün devam etmesini sağlayabileceğini vurgulamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Achebe, *No Longer at Ease*, eğitim, sömürgecilik, yozlaşma.

THE RELATION BETWEEN COLONIALISM AND EDUCATION IN CHINUA ACHEBE'S *NO LONGER AT EASE* FROM THE VIEWPOINT OF SYSTEMS APPROACH

Abstract

Western European countries, known as the performers of second period colonization as well, broke into Africa through the "White Man's Burden" mission, which alleges to export "civilization" to those "savage undeveloped countries." Since education is considered as one fundamental tool of exploitation and colonization, these European countries placed their education system beside the colonized cultures' education system. However, the content and praxis of the education system that the western countries imported to the colonized countries were not implemented in the same way as they were in western countries. Consequently, this eviscerated colonial education yielded in deterioration and corruption in the colonized countries. Especially after the WW2, some scholars and writers who had been educated through such a colonial education began to underline how their economy and culture had been deteriorated by the exploitations of the colonizers. While some of them came up with the idea that it is essential to reject that colonial education system in order to be fully decolonized, some others claimed that though it had some malicious practices on the traditional culture, it is not convenient to insist on a traditional *closed-system* education in such a globalized world. Those who advocate a modern European education system are convinced that the reason of the social and cultural deterioration and corruption lies beneath their traditional education system, which has been carried out through a *closed-system*. Chinua Achebe, who is considered a prominent figure among those intellectuals and writers, advocates a modern open-system education. So, drawing on Achebe's *No Longer at Ease*, the second novel of his 'African Trilogy', this article aims to highlight how a culture, having been shaped through a *closed-system* education, can be vulnerable to deterioration and corruption when confronted with a new up to date (modern) *open-system* education.

Keywords: Achebe, *No Longer at Ease*, education, colonialism, corruption.

Giriş

İkinci Dünya Savaşına kadar devam eden fiili sömürgecilik ve sömürge edebiyatı söyleminin dayandığı tez, savaştan sonra sömürgelerin birer birer bağımsızlıklarını elde etmesiyle yerini büyük ölçüde sömürge sonrası edebiyatı anti tezine bırakır. Sömürge dönem edebiyatının dayandığı söylem ile sömürge sonrası dönemde ortaya çıkan edebiyatın söylemini karşılaştırmak, bu dönemlerde yazılan romanlarda sömürgeciliğin temel dayanağı olarak ileri sürülen sömürgeci eğitim sisteminin ne olduğunu, uygulamaya konuluş biçimini ve sömürge ülke kültürü üzerindeki etkisini anlayabilmek için emperyalizm ve sömürgecilik kavramlarının ne anlama geldiğini ve tarihsel gelişimini ortaya koymak gerekir

Ötekini veya ötekileri ekonomik, politik, coğrafik olarak kontrol etmeyi amaçlamalarına rağmen, *yayılmacılık* (imperialism) ve *sömürgecilik* (colonialism) terimlerinin tanımları, kapsam alanları, uygulanma zamanları ve uygulanış biçimleri açısından çoğu zaman karıştırılıp birbirlerinin yerine kullanıldığı ile ilgili yaygın bir kabul vardır (Hall 2000, Loomba 2005, Wolny 2005, Bush 2006). Cathrene Hall, yayılmacılık (imperialism) ve sömürgecilik (colonialism) terimlerinin arasındaki farka değinirken, *sömürgecilik* (colonialism) teriminin, Roma vatandaşlarının yeni fethedilen bir bölgeye yerleşmesi anlamına gelen *colonia* teriminden türetildiğini açıkladıktan sonra, terimi; Avrupa'nın kendi ötekileri olarak tanımladığı ve Avrupa dışındaki diğer bölgelerde yaşayan halkların üzerinde kurduğu egemenlik biçimi olarak kabul ettiğini, *yayılmacılık* (emperyalizm) terimini ise Avrupa imparatorluklarının en güçlü zamanları olan XIX yüzyıl sonlarından XX yüzyıl başlarına kadar devam eden zaman aralığı olarak gördüğünü söylemektedir (2000, s. 5). Philip Wolny, koloni (colony) kelimesini "başka bir ülkenin insanları tarafından yerleşilen ve idare edilen [coğrafi] yer" (2005, s. 59), sömürgecilik (colonialism) terimini ise "kolonilerin fetihçi devletler tarafından ekonomik ve askeri avantaj kaynağı olarak kullanıldığı ve XV. Yüzyıldan XX Yüzyıla kadar devam eden ekonomik, sosyal ve siyasal sistem" olarak açıklamaktadır (2005, s. 59). Jurgen Osterhammel, koloni (colony), kolonizasyon (colonization=sömürgeleştirme) ve kolonyalizm (colonialism=sömürgecilik) terimlerinin farklı içerikler taşıdığını belirtir. Osterhammel, koloniyi belirli bir sosyopolitik organizasyon (örgütlenme), kolonizasyonu teritoryal kazanım süreci, kolonyalizmi ise hâkimiyet veya hükmetme sistemi olarak tanımladıktan sonra kolonyalizm teriminin koloni teriminden farklı olup, yerli çoğunluk ile yabancı istilacı azınlık arasındaki bir ilişki olarak belirtmektedir (1997, s. 16). Osterhammel, bu üç kavrama temel oluşturan düşüncenin ise bir toplumun kendi orijinal habitatının ötesine yayılma isteği olduğunu ileri sürmektedir (1997, s. 17). Elleke Boehmer, yayılmacılığı (imperialism) bir devletin başka bir bölge üzerinde askeri ve ekonomik tahakküm kurması olarak tanımlarken, sömürgeciliği (colonialism) ise genellikle güç kullanarak, işgal edilmiş topraklara yerleşip yerli halkı yönetme teşebbüsü ve kaynakların kullanımı ile belirginleşen emperyal gücün pekiştirilmesi süreci olarak tanımlamaktadır (2005, s. 2).

Emperyalizm terimi, Encyclopedia Britanica'da "[bir] devletin özellikle doğrudan toprak ilhakı veya bu toprakların siyasal ve ekonomik kontrolünü elde ederek güç ve hâkimiyetini genişletme politikası veya eğilimi"¹ olarak tanımlanmaktadır. Sömürgecilik (Colonialism) ise "Sayesinde muhtelif Avrupa devletlerinin Dünya'nın geniş bir kısmını keşfettiği, fethettiği, yerleştiği ve sömürdüğü politik, ekonomik ve kültürel bir olgu"² olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamalar ile değerlendirildiklerinde emperyalizm ve sömürgecilik kavramları arasındaki fark belirgin olmaktan çok uzak duruyor. Hall, emperyalizm ve sömürgeciliği sadece Avrupa ile sınırlı tutarken, Wolny emperyalizm ve sömürgeciliğin XV. Yüzyıldan itibaren ortaya çıktığını, Boehmer ise emperyalizm ve sömürgeciliği sadece askeri

¹ IMPERIALISM." Encyclopedia Britannica. 2015. Encyclopedia Britannica Online. 26 Apr. 2015 <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/283988/imperialism>>.

² "COLONIALISM, Western." Encyclopedia Britannica. 2015. Encyclopedia Britannica Online 30 Apr. 2015 <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/126237/colonialism>>.

ve ekonomik tahakküm olarak sınırlayıp, kültürel tahakkümden söz etmemektedir. Ania Loomba ve Margaret Kohn, Emperyalizm ve sömürgecilik terimlerinin etimolojik açıdan değerlendirilirse aralarındaki farkın daha açık ve anlaşılır bir şekilde ortaya konulabileceğini belirtmektedirler. Loomba, OED (Oxford English Dictionary) ye atıfla; sömürgecilik (colonialism) teriminin "başka topraklara yerleşmiş olmalarına rağmen vatandaşlıkları devam eden Romalılar için kullanılan ve çiftlik (farm) veya yerleşim (settlement) anlamına gelen *colonia* teriminden türediğini ileri sürmektedir (2005, s. 7). OED'nin, sömürgecilik (colonialism) terimini "...ana devlete bağlı bir kolonide yaşayan ilk yerleşimciler ve ardıl ve varislerinden oluşan bir grup insan" olarak tanımladığını, fakat bu tanımlamanın "çatışma, fetih, hükmetme gibi eylemleri içermediğini" (2005, s. 7) belirtip eksik bir tanımlama olduğunu ileri sürerek, sömürgeciliğin; "ötekinin menkul ve gayrimenkul varlıklarını fethedip hükmetme" olarak tanımlanmasının daha kapsayıcı olacağını belirtmektedir (2005, s. 8). Loomba, buna ek olarak, sömürgeciliğin sadece bazı Avrupa ülkelerinin XVI. Yüzyıldan bu yana uyguladıkları pratiklerle sınırlı bir uygulama olmadığını, insanlık tarihi boyunca süreklilik gösteren yaygın bir uygulama olduğunu da altını çizmektedir (2005, s. 8). Ötekinin menkul ve gayrimenkul varlıklarını ele geçirip tahakküm altına alma isteği modern Avrupa sömürgeciliğinin başladığı XVI. Yüzyıldan önce de hep var olmuştur. Loomba, XVI. Yüzyıldan sonraki modern Avrupa sömürgeciliğinin; Ermenistan'dan Atlantik'e uzanan Roma İmparatorluğu, Cengiz Han komutasında Ortadoğu ve Çin'i istila eden Moğollar, Aztek ve Inka imparatorlukları, Hindistan'daki Vijaynagar İmparatorluğu, Anadolu, Balkanlar ve Akdeniz'den Adriyatik'e yayılan Osmanlı İmparatorluğu ve Geniş Çin İmparatorluğu gibi güçlerin yaptıkları sömürden ayrı tutulamayacağını, fakat önceki sömürgecilerin yapamadığı yeni ve farklı uygulamalarla tüm dünyayı değiştirdiğini belirtir. Loomba, bu yeni ve farklı uygulamaların ne olduğu ile ilgili sorduğu sorulara yanıt getirirken, Bottomore'a atıfla, Marksist düşüncenin sömürgecilik tarihini kapitalizm öncesi sömürgecilik ve kapitalist sömürgecilik diye ikiye ayırdığını, kapitalizme paralel yürütülen sömürgeciliğin (ki burada kastedilen, keşiflerle başlayıp XX. Yüzyıl ortalarına kadar devam eden Batı Avrupa sömürgeciliğidir) ise emperyalizm olarak nitelediğini ileri sürmektedir (2005, s. 9). Loomba, bu tanımın, yani kapitalizmin egemen olduğu dönemde yapılan sömürgeciliğin emperyalizm olduğu tanımının yanıltıcı olduğunu, çünkü emperyalizmin de sömürgecilik gibi kapitalizm öncesi dönemlere uzandığını belirtir (2005, s. 10). Raymond Williams, emperyalizm teriminin *hükmetmek* (to command), *üstün güç* (supreme power) anlamına gelen ve Latince olan imperium kelimesinden türediğini ileri sürmektedir (s. 159). Williams'ın bu tespitine atıfta bulunan Loomba, OED'nin *empyral* (imperial) terimini 'imparatora ait', *empyralizm* (imperialism) terimini ise 'imparatorun keyfi ve despot bir şekilde hükmetmesi, yönetmesi...' olarak tanımladığını, Lenin ve Kautsky gibi düşünürlerin emperyalizmi kapitalist sürecin belirli bir aşaması olarak nitelendirdiklerini, bazı insanların sömürgecilik ve emperyalizmi birbirinden ayıran özelliğin kapitalizm olduğunu düşünmelerinin nedeninin bu Leninist bakış açısı olduğunu açıkladıktan sonra, emperyalizm ve sömürgecilik kavramları ve aralarındaki farkların tarih boyunca geçirdikleri değişimlere bağlı olarak farklı tanımlandıklarını sonucuna varmaktadır (2005, s. 12).

Toparlamak gerekirse Loomba, yukarıda açıklanan bazı parametreleri göz önüne alıp değerlendirdikten sonra; emperyalizm ve sömürgecilik kavramlarını birbirinden ayırmanın en iyi yolunun her iki kavrama zamansal (temporal) değil de uzamsal (spatial) bakılması gerektiğini belirtmektedir (2005, s. 12). Her iki kavram da öteki ve güçsüz olanı coğrafi, ekonomik, politik ve kültürel olarak zapt etme (subjugation), kontrol altına alma, buyruğu altına alma eylemlerini amaçlasa da Loomba, ‘imperium’ teriminden türemiş olan *emperyalizmi* (imperialism) ötekini kontrol altına alma düşünce ve arzusu, ‘colony’ teriminden türetilen *sömürgeciliği* (colonialism) ise doğrudan veya dolaylı olarak politik veya ekonomik kontrolü sağlamaya yönelik işler olarak birbirlerinden ayırmaktadır (2005, s. 12). Loomba, bir başka deyişle, sömürgeciliği (colonialism) uygulama, yerine getirme, infaz (execution) olarak tanımlarken, emperyalizmi, yani yayılcılığı ise bu ‘uygulama’ veya ‘infazın’ gerçekleşmesini sağlayan düşünce (idea) olarak tanımlamaktadır. Margaret Kohn da sömürgeciliği, bir halkın diğer bir halkı boyunduruk altına alıp baskılaması olarak tanımladıktan sonra, sömürgeciliğin sadece modern zamanlara ait olan bir olgu olmadığını, Dünya tarihinde sömürgecilik pratiklerinin hep var olduğunu, eski Yunan, Roma, Osmanlı, Rus imparatorlukları, vb. güçlü toplumların sürekli olarak toprak genişletme eğiliminde olduklarını, yeni işgal ettikleri topraklara vatandaşlarını yerleştirerek sömürgeler kurduklarını, dolayısıyla sömürgeciliğin belirli bir yer, zaman veya topluma indirgenerek sınırlanamayacağını altını çizerek Loomba’ya benzer bir tanımlama yapmaktadır.³ Jane M. Jacobs, *Edge of Empire: Postcolonialism and the City* adlı eserinde “...19.yy da Britanya’nın coğrafi yayılması öz (core) de emperyalizm, fakat uçta (edge) kolonyalizm idi, başka bir deyişle niyette emperyalist, gerçekte [uygulamada, pratikte] kolonyalist [sömürgeci] idi” (2002, s. 15–16) diyerek Loomba ve Kohn’a benzer bir tanımlama yapmaktadır. Benzer şekilde Edward Said de, *Culture and Imperialism* adlı eserinde emperyalizmi hükümler bir metropoliten merkezin davranış ve teorisi, sömürgeciliği (kolonyalizmi) ise bu metropoliten merkezin teritoryal istila ve yerleşme için kullandığı araçlardan sadece bir tanesi olarak tanımlamaktadır (1994, s. 8). Said, “emperyalizm coğrafi bir zorbalıktır, adeta dünyadaki her yeri keşfederek haritasını çıkarıp kontrol altına alma isteğidir” (1994: s. 271) derken, emperyalizmin, yayılma ve kontrol altına alma isteği veya düşüncesi olduğunu vurgulamaktadır. Keza, Jürgen Osterhammel emperyalizm ve kolonyalizm arasındaki ilişkiyi şöyle tanımlar: “Emperyalizm bazı açılardan daha kapsayıcı, daha geniş ve çok amaçlı iken, kolonyalizm emperyalizmin bu çok yönlülüğünün sadece bir yönü olarak düşünülebilir” (1997, s. 22). Bu tanımlamadan da emperyalizmin bir istek, bir güdü (yayılma, kontrol altına alma güdüsü) olduğu, sömürgeciliğin ise bu güdüyü gerçekleştiren araçlardan biri olarak görüldüğü çıkarsanabilir. Jane M. Jacobs da emperyalizm ve sömürgecilik kavramlarını baskı altına alma, boyun eğdirme süreci olarak değerlendirir. Jacobs, “Emperyalizm çok sayıda arzu, istek ve gereksinimler ile aktive edildi, sömürgecilik çeşitli biçimlerde ele geçirdi ve sömürgeci oluşumlar birçok yolla reaktif olarak devamlılıklarını sürdürdü” (2002: s. 17) diyerek bu sürecin önce düşüncede doğduğunu (yayılp kontrol altına alma düşüncesi), sonra zamanın ruhuna uygun araçlarla (sömürgecilik) fiiliyata geçtiğini vurgulayıp, belli bir kronolojiyi takip ettiğini ileri

³ Kohn, Margaret, "Colonialism", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/colonialism/>>.

sürmektedir. Yine benzer şekilde Barbara Bush da; "yayılmacılık (imperialism), sömürgecilik olmadan var olabilir, fakat sömürgecilik, yayılmacılık olmadan var olamaz" (2006, s. 46) derken yayılmacılık terimini sömürgecilik teriminin öncülü olarak nitelendirmektedir. Bu tanımlamalar göz önüne alınarak bir değerlendirme yapıldığında, emperyalizm ve sömürgecilik kavramlarının birbirinden bağımsız olmadığı görülmektedir. İnsanlık tarihine bakıldığında, tüm anlaşmazlık çatışma ve savaşların ötekinin coğrafi, ekonomik, kültürel alanlarını 'kontrol altına alıp hükmetme' isteğinden (primordial instinct) kaynaklandığını söylemek mümkündür. Bu bakış açısıyla, 'kontrol altına alma', 'yayıma' 'hükmetme' anlamlarını içeren *imperium* teriminden türeyen emperyalizm terimi de ötekinin coğrafi, ekonomik ve kültürel alanlarını kontrol altına alıp bu alanlara hükmetme arzusu ve isteği olarak düşünülebilir. Sömürgecilik, yeni sömürgecilik, kültür sömürgeciliği gibi terimler ise bu istek ve arzunun fiiliyata geçirilmiş ve zamanın ruhuna, yani konjonktürel ihtiyaçlara binaen oluşup evrimleşmiş veya modifiye edilmiş durumlar olarak düşünülebilir. Başka bir deyişle, emperyalizm (imperialism) hükmetme dürtüsü, sömürgecilik ve türevleri de bu dürtünün ete kemiğe bürünmesi olarak değerlendirilebilir.

Emperyalizm ve sömürgecilik terimlerinin anlam ve kapsamalarını yukarıda anlatıldığı gibi açık ve anlaşılır bir şekilde ortaya koyduktan sonra, sömürgeci eğitim sisteminin nasıl işlediğini göz önüne sermek için, sömürgeciliğin üç temel araçlarından biri sayılan eğitim kavramının anlamının, kapsamının, çeşitlerinin ve işlevinin ne olduğunu da ana hatları ile açıklamak gerekir. İngilizcede 'eğitim' (*Education*) kelimesinin ne anlama geldiği araştırıldığında, etimolojik yapısı ve tanımının ne olduğu ile ilgili farklı görüşlerin ileri sürüldüğü görülmektedir. Örneğin bazı eğitimciler etimolojik olarak *education* teriminin, Latince *to raise, to bring up* (büyütmek, yetiştirmek) anlamına gelen *educare* kelimesinden türediğini ileri sürerken, bazıları '*to lead forth*' (yol göstermek, liderlik etmek) anlamına gelen '*educere*' kelimesinden türemiş olduğunu ileri sürmektedirler (Gupta & Baveja, 2014, s. 3). Gupta & Baveja'ya göre, sayıları az da olsa kimi eğitim bilimciler de kelimenin '*act of teaching*', '*training*' (öğretme eylemi, alıştırma) anlamına gelen '*educatum*' teriminden türediğini savunmaktadırlar (2014, s. 4). Eğitim kavramı günlük yaşamda her ne kadar çok kullanılıyor olsa da, anlam, kapsam ve işlevi konusunda farklı görüşlerin olduğu da görülmektedir. Dictionary of Education, eğitim kavramını bireyin içinde yaşamakta olduğu toplumun değer yargılarını, tutum ve davranış kodlarını öğrenmek için yeterlilik kazanmaya çalıştığı süreçlerin tümü olarak tanımlarken (Good, 1973, s. 6), başka bir eğitim sözlüğü, The Greenwood Dictionary of Education ise eğitim kavramını şöyle tanımlar:

Bireylerin veya grupların bilişsel, fiziksel, sosyal, duygusal veya ahlaki büyüme ve gelişiminde ilerleme sağlayan sürece atıfta bulunan geniş kapsamlı bir terim. Hedef odaklı olup, değerler sistemini içerir. Formal veya informal şekilde ilerleyebilir. Formal eğitim birey ve toplum gereksinimleri arasında bir denge kurmayı amaçlar (Collins & O'Brien, 2003, s. 116).

Bazı düşünür ve eğitimcilerin eğitim kavramı ile ilgili açıklamalarına bakıldığında da farklı tanımlamaların yapılmış olduğu görülmektedir. Örneğin, Mahatma Gandhi'ye göre eğitim, insanın beden, aklen ve ruhen en iyiye doğru gelişmesi süreci; Plato'ya göre, zevk ve acının doğru zamanda hissedilmesi; Sokrates'e göre

ise, eğitim potansiyel olarak herkesin zihninde var olan evrensel doğruluk fikrinin ortaya çıkarılması sürecidir (Rather, 2004, s. 2–3). John Dewey de, “Eğitim, deneyimlerin duraksamaksızın sürekli bir şekilde yeniden yapılandırıldığı bir süreçtir” diye tanımlar eğitimi (Rather, 2004, s. 4).

Türkçede de *eğitim* teriminin farklı tanımlamaları vardır. Mehmet Arslan bu farklılığın nedenini, düşünür ve eğitimcilerin inandıkları felsefi görüş doğrultusunda tanımlama yapmalarına bağlamaktadır (2010, s.12). Arslan’a göre, Türk eğitim camiasında geniş kabul gören tanımlama, Selahattin Ertürk’ün yaptığı tanımlamadır (2010, s. 12). Ertürk’e göre, “eğitim bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir” (2013, s. 12). Veysel Sönmez, eğitimin tanımının düşünce akımlarına göre de farklılıklar gösterdiğini ileri sürer. Sönmez, pragmatistlerin eğitimi; kişinin yaşantılarının yeniden yapılandırılarak yetiştirilmesi süreci olarak tanımladığını, Marksistlerin; insanın, doğayı denetleyebilecek, değiştirebilecek ve üretimde bulunabilecek şekilde yetiştirilmesi süreci olarak gördüğünü, realistlerin de eğitimi; kültürel mirasın aktarılması yoluyla yeni kuşakların topluma uyuma hazırlanması süreci olarak tanımladığını ifade etmektedir (2015, s. 40–42). Arslan’a göre eğitim nasıl tanımlanırsa tanımlansın temelinde beş safha vardır. Bunlar: (1) nesne olarak insan, (2) nesnenin mevcut durumunun yetersiz kabul edilmesi, (3) nesnenin istendik şekilde değiştirilmesi, (4) buna göre ortam hazırlanması (etkin araç gereç, strateji, yöntem, teknik vb. açısından), (5) Nesnenin istendik davranışı edinip edinmediğinin yoklanması, yani geri dönüt yapılması (2010, s. 13). Tanımlamalara bakıldığında, ortak bileşen olarak, ‘süreç’ ve bu süreç sonunda meydana gelen ‘davranış değişikliği’ öne çıkmaktadır.

İnsan düşünen bir canlı olduğu için var olduğu günden bu yana öğrenmiş ve öğrendiklerini sonraki kuşaklara aktarmak için öğretmiştir. İnfomal olarak başlayıp uzun süre bu şekilde devam eden bu süreç, daha sonra zamanın ruhunun (zeitgeist) da dayattığı ihtiyaçlara binaen formal bir yapıya kavuşturulup sistemleşmiş olduğu görülür. Günümüz modern toplumlarında eğitim kurumunun en önemli kurumların başında geldiğini söylemek mümkündür. Onun toplumdaki rolü ve önemi tartışılmaz. Bu toplumlara baktığımızda, eğitimin formal (planlı, programlı) ve infomal (plansız programsız, rastgele) olarak ikiye ayrıldığını, formal eğitimin de örgün eğitim (okul öncesi eğitim, ilköğretim, orta öğretim, yükseköğretim) ve yaygın eğitim (kurslar, hizmet içi eğitim) olarak ikiye ayrıldığını görürüz.

Küreselleşme sonucu sınırların gittikçe belirginliğini yitirdiği bir dünyada bireyin bağımsız ve rekabet edebilir bir yeterliliğe sahip olması için çağın gereklerine, başka bir deyişle zamanın ruhuna uygun bir yaklaşımla eğitilmesi gerekir. Denilebilir ki, toplumların eğitim ve gelişmişlik düzeyleri paraleldir. İbrahim Ethem Başaran’a göre eğitim bir sistemdir ve bu sistemi oluşturan değişkenler vardır. Bunlar: 1) Girdi: Sistemin hedefini gerçekleştirebilmek için gerekli olan her şey, 2) İşlem: Girdinin biçimlenmesi yani işlenmesi Öğrenmenin gerçekleştiği boyuttur, süreçtir, 3) Çıktı: Öğretim süreci sonunda ortaya konan ürünler bireylerde meydana gelen davranış değişikliği, kültürel ve sosyal kazanımlar, ekonomik kazanımlar, istenmeyen davranışlar, eğitimin hatalı yan ürünleri, 4) Dönüt: Sistemin çıktılarına göre girdi veya işlem boyutunda iyileştirme amacıyla yapılan çalışmalardır (1996, s. 19–24). Her ne kadar dört safhadan oluşan ve ilk etapta

kulağa basit gelen bir sistem gibi görünse de, bu sistem toplumun tüm kurum ve kuruluşlarına uyarlanarak sağlıklı bir şekilde yürütüldüğünde gelişme ve ilerlemenin süreklilik kazanıp ivmelenerek gerçekleşeceğini söylemek çok iddialı bir çıkarsama olmaz. Siyasal, kültürel, iktisadi, teknolojik vb. alanlarda ilerlemiş toplumların ister eğitim isterse diğer kurumlarının sürekli bir şekilde ilerleme kaydedip, gelişmemiş veya az gelişmiş ülkelerin çok çok önünde olmasının en önemli nedenlerinden birinin, devlet mekanizmalarında *girdi, işlem, çıktı* ve *dönüt* ten oluşan ve '*açık sistem*' denilen bu sistemi benimsemiş olmalarına bağlanabilir. Hangi disiplinden olursa olsun (sosyal, iktisadi, kültürel), herhangi bir alanda ilerlemek için mevcut küresel toplu durumu (konjonktür) göz önüne alarak bir hedef belirlemek, bir süreçten oluşan bu hedefi gerçekleştirmeye uygun bir sistem (*girdi-işlem-çıktı*) kurmak ve süreç sonunda da elde edilen çıktılara göre iyileştirmeler (*dönüt*) yapmak kaçınılmaz olarak ilerlemeyi sağlaması gerekir. Böylesi bir *kültürleme* yoluyla, sürekli olarak yeni kazanımlar edinen, bilişsel düşünme yöntemiyle öğrendiğini sorgulayabilen, rekabet gücü ve kabiliyeti yüksek, özgüvenli bireylerden oluşan bir toplum oluşur çıkarsamasını yapmak mümkündür. Diğer taraftan, eğitime gereken önemi vermeyen toplumlar, yani *dönüt* (iyileştirme) yapmayan '*yarı açık*' (*girdi-işlem-çıktı*) ve/veya '*kapalı sistem*' (*girdi-işlem, işlem-çıktı*) bir eğitim veren toplumlarda bireyler '*davranışçı*' bir yaklaşımla dışarıdan dayatılan ve hedefe görelilik ilkesi taşımayan bir eğitim sistemi ile donatıldıkları için, toplumdaki '*kültürleme*'nin de buna paralel olacağını söylemek yanlış olmaz. *Yarı-açık* ve/veya *kapalı-sistem* bir eğitim sistemi, özü itibarı ile kaçınılmaz olarak öğrendiğini sorgulamayan, sorun çözme yeteneği olmayan, davranışçı bir yöntemle sadece verilen alan ezberci bireylerden oluşan bir toplum yaratır. Dolayısıyla bu tür toplumlar her zaman, *açık-sistem* uygulayan ve bilişsel yöntemler ile öğrenen, öğrendiğini sorgulayıp analiz eden, yaptığı analizlerden yeni sonuçlar çıkaran dinamik toplumların sömürüsüne açık olur. Avrupa'nın, dünyanın büyük bir kısmını, özellikle de Afrika Kıtası'nın tamamını sömürgeleştirmesini sağlayan etmenler, Avrupa'nın bu *açık-sistem* döngü sayesinde Antik Yunan (Hellenic) ve Roma (Latin) İmparatorluğu dönemlerinde yarattığı birikim, 15 ve 16. Yüzyıllarda gerçekleştirdiği Rönesans ve Aydınlanma ve 18 ve 19. Yüzyıllardaki endüstriyel devrimin ortaya çıkarttığı miras ve birikime sahip olmalarına bağlanabilir.

Daha önce de belirtildiği gibi, insanlık tarihinin; ötekinin coğrafi, ekonomik ve kültürel varlıklarının kontrol altına alınması isteğinden (emperyal dürtü) doğan çatışma ve savaşlardan oluştuğu varsayılsa, sömürgeciliğin de; zamanın diyalektiğine uygun değişiklikler göstermiş olsa da, bu istek ve dürtünün ortaya çıktığı andan itibaren sürmekte olduğu söylenebilir. Ania Loomba, bu önermeden yola çıkarak sömürgeciliğin sadece Avrupa'ya ait olan bir olgu olmadığını, Dünya tarihinde sömürgecilik pratiklerinin hep var olduğunu, haçlı seferleri, Magriplilerin İspanya'yı fethi, Moğol istilaları eski Yunan, Roma, Osmanlı, Rus imparatorlukları, vb. güçlü toplumların sürekli olarak toprak genişletme eğiliminde olduklarını, yeni işgal ettikleri topraklara vatandaşlarını yerleştirerek sömürgeler kurduklarını, dolayısıyla sömürgeciliğin belirli bir yer, zaman veya topluma indirgenerek sınırlanamayacağını altını çizmektedir. Mark Ferro da, "Sömürgecilik yabancı bir toprağın işgalini, o toprağın işlenmesini ve oraya göçmenlerin yerleşmesini içerir" (2002, s. 19) diye tarif ettikten sonra, Batı tarih geleneğinin sömürgeciliği Büyük Keşifler ile başlattığını, böylece, colon (yerleşimci), sömürgecilik gibi terimlerin tarih sözlüğünden Roma döneminden XV yüzyıla kadarki bir zaman dilimi için

kaybolduğunu belirterek sömürgeciliğin Büyük Keşiflerden önce de var olduğunu söylemektedir (2002, s. 20). Avrupa devletlerinin, özellikle sanayi devrimi ile birlikte ham madde ihtiyacını karşılamak için yeraltı ve yerüstü kaynakları bakımından oldukça zengin olan Afrika kıtasına, kendine atfettiği 'Beyaz Adamın Yüku' misyonu ile medeniyet götürme argümanını ileri sürerek girdikten sonra kıtayı ekonomik ve kültürel olarak sömürmeye başladığı bilinen bir gerçektir. Batı Avrupa sömürgeciliğini daha önceki sömürgeciliklerden ayıran özellik, Batı Avrupa'nın ekonomik sömürüyü uzatıp kalıcı hale getirmek için kültürel sömürü de yapmış olmasıdır. Chinua Achebe'in de aralarında olduğu sömürge sonrası dönemin teorisyen, düşünür, entelektüel ve yazarlarının çoğu, yayılcı düşüncenin uygulamaya geçirilmiş biçimi olan sömürgeciliğin, kalıcılık sağlamak için, kültürel sömürünün üç temel sacayağından biri olan sömürülen ülkelerin eğitim sistemlerini kendine göre şekillendirdiğini ileri sürmektedirler. Richard L. Allen, sömürgeciliğin (kolonyalizmin) Afrika'yı kontrolü sağlanamayan bir yangın gibi yıldırım hızıyla tahrip edip yıktığını, bu yolda kullanılan en önemli aracın da eğitim olduğunu, daha sonra aynı eğitimin sömürgecilik (kolonyalizm) ile mücadelede bir silah olarak kullanıldığını belirtir (2001, s. 17). Eğitimi bir silah olarak kullanan bu aydınlar, özellikle II. Dünya Savaşından sonra sömürgeleştirdiği ülkelerden fiziki olarak çekilen Avrupa medeniyetinin sömürgeleştirilen ülkelerin siyasi, ekonomik ve kültürel yaşamları üzerinde yapmış olduğu tahribatı konu alan eserler yazmış ve yazmaktadırlar. Bazıları, sömürüden kurtulmak için, Avrupa medeniyetinin bıraktığı mirası radikal bir şekilde tümünden reddetmek gerektiğini ileri sürerken, kimi de bu medeniyetin kötücül ve tahrip edici etkilerinin yanı sıra iyi şeyler de yaptığını, yüzyıllar süren etkileşim nedeniyle tümünden reddetmenin diyalektik olarak mümkün olamayacağını savunur. Chinua Achebe ikinci görüşü savunanların içinde yer alır.

Chinua Achebe ve No Longer at Ease

1930 yılında İngiliz sömürgesi olan Nijerya'da Protestan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Achebe, hem İngilizlerin kurmuş olduğu Evangelist okullarda verilen Protestan kültür, hem de kendi yerel kültürü olan Igbo kültürüyle büyür (Ohaeto, 1997, s. 4). İngiliz sömürgesi olan Nijerya 1960 yılında bağımsızlığını elde eder. The World Factbook'a göre, 186 milyonu geçen nüfusuyla Nijerya'da nüfusun yüzde ellisi Müslüman, yüzde kırkı Hristiyan, yüzde onu ise yerel inanışlar oluşturmaktadır. Resmi dili İngilizce olan ülkede ayrıca Hausa, Yoruba, Igbo ve Fulani başta olmak üzere 500 civarında yerel dil de konuşulmaktadır.⁴ Achebe, üniversite yıllarında İngiliz edebiyatı üzerine eğitim alır. Bu yıllarda okuduğu ve genelde Afrikalıyı özelde de Nijerya'yı ve insanlarını oryantalist bir bakış açısıyla küçümseyip, medeniyetten uzak vahşiler olarak tasvir eden Joseph Conrad, Graham Greene gibi yazarlardan etkilenen Achebe, tüm yazarlık serüveni boyunca bu adamların çizdiği basmakalıp Afrikalı imajına karşı bir duruş sergileyen birbirinin devamı üç roman yazar (Ohaeto, 1997, s. 189). *No Longer at Ease*, bu üçlü serinin ikinci romanı olarak 1960 yılında yayınlanır. Birincisi 1958 de *Things Fall Apart*, üçüncüsü ise 1964 te yayınlanan *Arrow of God* olarak bilinir. *No longer at Ease*'in

⁴ Veriler, *The World Factbook 2016-17* <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html> adresinden alınmıştır.

baş karakteri Obi Okonkwo, Achebe'in *Things Fall Apart* romanındaki baş karakterin torunudur.

No Longer at Ease, Avrupa'nın getirdiği modernizm ve asırlardır süregelen yerli gelenek arasında karasız kalan Afrikalı toplum ve bireyin içine düştüğü yolsuzluk, rüşvet ve kültür yozlaşmasını işlemektedir. Roman 1960'larda Nijerya'nın Lagos şehrinde geçer. Roman kahramanı Obi Okonkwo, İngiltere'de eğitim gören, İngiliz kültüründen etkilenen ve eğitimini tamamlayıp ülkesine döndükten sonra ülke yönetiminde bulunan İngilizler tarafından işe alınan biridir. Okonkwo, eğitim gördüğü İngiltere'de biriktirdiği özlem ve idealist fikirlerle ülkesine dönüp üst düzey bir devlet dairesinde işe girdikten sonra, makamının ve yakın sosyal çevresinin ondan beklediği imaj ve statüyü koruyup devam ettirebilmek için uğraşmaktadır. Ancak aldığı maaş ile bu statüyü devam ettirmesi mümkün olmayan kahraman, sürekli olarak borçlanır. Önceleri, ülkenin içinde bulunduğu yolsuzluk ve rüşvetin ülke insanını yozlaştırdığını ve eğitilmiş insanların bununla etkili bir mücadele yapması gerektiği gibi idealist duygularla ülkeye dönen, ancak bir süre sonra kendisi de rüşvet almaya başlayan Okonkwo, yakalanıp yargılandıktan sonra suçlu bulunur. Özetle söylemek gerekirse, Obi Okonkwo Umuofia'nın geleneksel Igbo kültürü, ailesinden aldığı Hristiyan inancının kültürü, eğitim gördüğü İngiliz edebiyatının önem verdiği idealist düşünce ve yaşadığı şehir olan Lagos'un yozlaşmış karmaşık yaşam biçimi arasında sıkışan ve bu çıkmazdan kurtulmaya çalışan bir karakterdir. İngiltere'de, batıl inanç ve hurafelerden arındırılmış modernist bir anlayışla akıl, mantık ve rasyonel bilim ekseninde konumlandırılmış bir eğitim sistemi ile kültürlenmiş olan Okonkwo, batıl inanç ve hurafelerin egemen olduğu geleneksel yaşam biçiminden kopamamış ülkesine döndüğünde topluma ayak uydurmakta zorlanır. Örneğin, trafiği ve caddeleri fiziki olarak diğer bölgelere göre daha gelişmiş olmasına rağmen caddelerde meydana gelen köpek kazalarının neden bu kadar yoğun olduğunu merak eden Okonkwo, daha sonra bir taksi şoföründen bu kazaların kasıtlı olduğunu, çünkü sürücülerin, köpek kanı dökmenin araçları için iyi uğur getireceğine inandıklarını öğrendiğinde böylesi bir toplumun yerleşmiş ve fosilleşmiş davranışlarını değiştirip ideal bir toplum yaratmanın neredeyse imkânsız olduğu hissine kapılır (Achebe, 1960, s. 16). Rüşvet ve yolsuzluğun olağan hale geldiği toplumlarda toplum sağlıklı temeller üzerinde gelişmesini sağlayan hukuk ve eşitlikten söz edilemez. Hukuk ve adil bir yargı sistemi yoksa gelişme ve ilerlemeyi sağlayan liyakat da olmaz. Toplumun işleyişini sağlayan kurumların başına yetenek ve yeterlilikleri değil de, rüşvet ve kayırmacılık kıstaslarını esas alan sistemler, yozlaşmaya ve dolayısıyla geri kalmaya mahkûmdurlar. Okonkwo, üst düzey bürokrasinin ve kamu hizmeti veren kurumların başındaki kişilerin yetenek ve yeterlilikleri ile değil, rüşvet vererek bu kurumların başına geldiğini düşünmektedir (Achebe, 1960, s. 38). Londra'da Nijerya Öğrenci Birliği toplantısında okuduğu bir bildiride Nijerya'daki kamu kurumlarının başındaki geleneksel eğitim ile kültürlenmiş yaşlı nesil, üniversite okumuş genç nesillerle değiştirilmedikçe ülkede rüşvet ve yolsuzluğun sona eremeyeceğine vurgu yapmaktadır (1960, s. 38). Yozlaşmaya neden olan ve ahlaki değerleri yok eden yolsuzluk ve rüşvetin ülkenin gelişmesinin önündeki en büyük engel olarak gören Okonkwo, rüşvet kabul etmemekte son derece kararlıdır. Fakat bir süre sonra tüm işleyişin rüşvet ve yolsuzluk üzerine döndüğünü, rüşvetin olağan hale geldiğini, o kadar ki rüşvet kabul etmemenin anormal karşılandığını görür. Örneğin otobüsle seyahat ettiği bir sırada, otobüsü durdurup denetleme yapan trafik

polisi eksik evrak nedeniyle sürücüye ceza kesince, sürücü; polisin Okonkwo'nun eğitilmiş dış görünüşünden çekindiğini, rüşveti bu sebeple kabul etmediğini ileri sürer (1960, s. 39). Sürücü, "Siz eğitilmişler burnunuzu sizi ilgilendirmeyen her şeye sokuyorsunuz, üç şilin yerine şimdi 10 şilin vereceğim" (1960, s. 39) diyerek Okonkwo'ya kızar. Achebe; olay örgüleri, kurguları ve karakterleri itibarıyla birbirlerinin devamı olan ve Nijerya'nın koloni öncesi, koloni süresi ve koloni sonrası sosyal ve kültürel durumunu anlatan üç romanında da sömürgeleştirilmiş ülkelerin geri kalmışlığını bu ülke insanların geçmişlerinden sömürünün başladığı döneme kadar süregelen geleneksel kültürleri ve sömürünün başladığı dönemde karşılaştıkları sömürgecinin modernist kültürü arasında kararsız (inbetween) kalmalarına bağlamaktadır. Mensup olduğu kabile, sahip olduğu malvarlığı, sosyal ilişkiler, fiziki görünüş, eylem değil de söylem kabiliyetleri vb. öznel özellikleri temel alarak bireyi konumlandıran geleneksel davranış kodları ile kültürleşmiş bireyler, aniden bilgi, beceri, yetenek, zekâ, disiplin, kurumsallık vb. özelliklere sahip bireylerin ön planda olduğu bir düzenle karşılaştıklarında bocalamaya başlarlar. Geleneksel bir eğitim sisteminden geçen bireylerin sahip olmadıkları nitelikleri gerektiren makam ve mevkilere gelebilmek için her türlü yolsuzluk ve kanunsuzluğa başvurması kaçınılmazdır. Örneğin bir toplumda devlet dairelerinde veya özel sektörde işe alınmada devlet bursuyla Avrupa'ya gidip eğitim görenlere öncelik tanınıyorsa, bu burs bireyler için önemli bir ihtiyaç haline gelir. Okonkwo İngiltere'de eğitim aldıktan sonra bu bursu veren kurumda çalışmaya başlar. Talep o kadar çok ki bir süre sonra burs verme mercii olan bu kurum yüklü miktarda rüşvetin döndüğü bir yer olur. Öyle ki kurum çalışanlarından biri olan Joseph, Okonkwo'nun tüm rüşvet tekliflerini reddetmesini "bu kurumda rüşvet almamak almaktan daha zor" diyerek onu uyarır (1960, s. 88). Joseph için rol model, içkiliyken ihtiyatsız bir anında "sorun rüşvet almakta değil, sorun rüşvetin verildiği görevi yapmakta yetersiz olmak" (1960, s. 88) diyen bir devlet bakanıdır. Burs almak için başvuruda bulunanlar önceden belirlenmiş bazı yetenek ve yeterliliklere sahip olmak zorundadırlar. Bu yetenek ve yeterliliğe sahip olmayanlar rüşvet vererek, yolsuzluk yaparak bu hakkı elde etmeye çalışırlar. Böylesi bireyler şunu çok iyi biliyorlar ki rüşvet vererek elde ettikleri mevki ileride onlara verdikleri rüşvetin kat be kat üstünde rüşvet alma olanağı tanıyacaktır. Okonkwo bulunduğu makama kendi yetenek ve yeterliliği ile gelen biridir. Bulduğu makama hak ederek gelenler erdem ve liyakate önem verir. Fakat alt yapısı (infrastructure), yani bireyler arası iktisadi ilişkileri erdem ve liyakat üzerine değil de yapay ihtiyaç algıları yaratan tüketici zihniyet üzerine şekillenmiş toplumlarda, üst yapı da (kültür de) ona göre şekillenir. Üst yapı (superstructure) oluştuktan sonra geri dönüş ancak mühendisliği çok iyi yapılmış uzun süreli bir eğitimle mümkün olabilir. Ülkelerinin içinde bulunduğu yolsuzluk ve olumsuzlukları gören ve bu olumsuzluklarla idealist bir şekilde mücadele etmeye çalışan sömürge ülkelerin eğitilmiş bireylerinin de bir süre sonra mücadelenin akıntıya kürek çekmekle eşdeğer olduğunu düşünmeleri büyük olasılıkla dâhilinde düşünülebilir. *No Longer at Ease*'in kahramanı Okonkwo da uzun süre direndikten sonra, annesinin hastane masrafları, ailesinin evlenmesine izin vermediği kız arkadaşının hamile olması ve kürtaşı için doktora vermesi gereken rüşvet, kız arkadaşının ona verdiği elli poundu kaybetmesi ve benzeri sebeplerden dolayı ilk rüşvetini alır. Achebe Okonkwo'nun durumunu bireysel bir trajedi değil de aslında umut bağlanan bir neslin trajedisi olarak görür. Umudun bağlanan ve modern bir eğitim alıp idealist duygularla ülkelerine dönen yeni

nesillerin, sömürgeci zihniyetin baştan beri bilimsel yollarla kurgulayıp yürürlüğe koyduğu iktisadi ve sosyal mühendislikler sonucu oluşan yozlaşmış üst yapı duvarını yıkamayıp bir süre sonra o duvarda birer tuğla haline gelmeleri, sömürge toplumları daha da kaotik bir duruma sokup kırılmağaştırmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, eğitim bir süreç ve bu sürecin sonunda ortaya çıkması beklenen davranış değişikliğidir. Şayet bir davranış değiştirilmek isteniyorsa, bu değişikliğin oluşabilmesi için belli bir süreçten geçmesi gerekir. Değişim, eskiden kopmak demektir. Ortaçağ skolastik düşüncesinden kopup Rönesans, aydınlanma, sanayi devrimi gibi süreçlerden geçerek modernist bir anlayış temeline oturtulan Batının laik eğitim sistemi mevcut duruma yaklaşık 500 yıllık bir süreçten geçerek gelir. Bu süre zarfında hep *açık-sistem* (girdi, işlem, çıktı, dönüt) yaklaşımı benimsendiği için sürekli bir gelişim içinde olan bir eğitim sistemi, yarı açık ve/veya kapalı sistem ile yürütülen geleneksel bir eğitim sisteminden gelen toplumlara dayatıldığında ne eski geleneksel sistem yürür ne de yeni sisteme uyum sağlanabilir. Uzun bir sürecin ürünü olan yeni durumlarla (çıkıntılarla) karşılaşan toplumlar, o sürecin diyalektiğini özümsememiş oldukları için bu çıkıntılar kendilerine mal etmede (appropriation) zorluk çekerler. Bir yandan da kendi *kapalı-sistem* geleneksel eğitimleri sonucu oluşmuş olan kültürlerini (davranış kodlarını), onlara dayatılan ve uzun bir sürecin birikimi olan Batının *açık-sistem* modern eğitim sonucu oluşan kültürü ile içgüdüsel olarak karşılaştırmaları kaçınılmazdır. Bu iki farklı kültürün etkileşimi sonucunda, *açık-sistem* eğitim ile kasıtlı bir kültürlenme yaşayıp zamanın ruhuna uygun sürekli değişimlerle (dönütler-iyileştirmeler sonucu) dinamikleşen kültür yeniyi, doğası gereği dönüt yapılmayan, dolayısıyla zamanın ruhuna uygun bir şekilde yenilenip iyileştirme sağlanamayan, bu yüzden de durağan hale gelen *kapalı-sistem* eğitim sonucu ortaya çıkan kültür de eskiyi temsil eder. *Yeni*; Çağrıştırdığı anlam bakımından daha önce var olanın, yani eskinin modifiye edilmiş bir durumu olduğu için eskiye nazaran daha üstün bir konumdadır. Tüm bunları göz önüne aldığımızda, geleneksel *yarı-açık* ve/veya *kapalı-sistem* eğitim ile kültürlenmiş durağan toplumlar, açık sistem eğitimle dinamik bir şekilde kasıtlı olarak kültürlenmiş ve bu kültürlenme sonucu ortaya çıkmış olan toplumsal normlar ve davranışlarla karşılaştığında kendi geleneksel değer ve normlarına karşı normsuzluk tarzında bir yabancılaşma yaşarlar. Bir başka deyişle, yenilenip zamanın ruhuna uygun gelişme göstermeyen toplumlar kendi kültürlerini *alt kültür* olarak, sürekli yenilenip gelişme göstermiş olanı da *üst kültür* olarak kabul ederler. *Alt kültür* terimi çağrıştırdığı anlam olarak bir eksiklik, bir yetememe durumu ihtiva ettiği için alt kültürü temsil eden bireylerde üst kültüre doğru içgüdüsel bir eğilim oluşur. Fakat uzun ve sistemli bir süreç dâhilinde oluşmuş olan üst kültür davranış kodlarını kısa bir sürede içselleştirip benimsemek mümkün değildir. Alt kültürdeki bireylerin bu davranış kodlarını kendilerine mal edebilmeleri için aynı süreç ve sistematige ihtiyaçları vardır. Onun içindir ki temelinde emperyalizm (kontrol altına alma) olan Batı kültürü ile karşılaşan Afrikalı toplumların bireyleri arasında *nativist* (yerlilerin hak ve çıkarını koruma siyaseti güden kimse) ve *appropriator* (kendine mal eden) uçları arasında *hybrid* (melez), *mimic* (taklitçi), vb. karakterler oluşur (Bhabba, 1994, s. 13, 56, 59). Achebe de sömürgeci zihniyetin varlığını sürdürmesinin nedenlerini Afrikalı toplumların kapalı, durağan, geleneksel bir eğitim sistemiyle yetişmiş nesillerinin sömürge döneminde karşılaştıkları Batı kültür normlarını özümsememelerine bağlamaktadır. Eski yaşam kodlarının yeni duruma ayak uyduramaması ve yeninin de özümsememesi nedeniyle kaos ve yozlaşmanın

ortaya çıktığını, bu durumun da yolsuzluk ve rüşvet ürettiğinin altını çizmektedir. Sömürgeci güçlerin çekilirken, sömürünün devam etmesi için devlet mekanizmasını sadece kendi çıkarlarını düşünen işbirlikçilere ve yetenek ve yeterlilikleri ile yenilenen kurumsal devlet yapısı için yetersiz olan eski nesillere bıraktığını, idealist nesillerin bu kaotik durumu düzeltmeye çalıştıklarını fakat azınlıkta kaldıkları için bir süre sonra bu yozlaşmış çarkın birer dişlisi haline geldiklerini anlatmaktadır. Rüşvet almaktan yargılanan Okonkwo'nun duruşmasını izlemeye gelen tüm memurların izin için doktor raporu almaları ve bu rapor için rüşvet vermeleri, toplumun ne kadar yozlaştığını ironik bir şekilde ortaya koymaktadır (Achebe, 1960 s. 2). Adina Campu, sömürgeleştirilen toplumdaki kargaşa, yozlaşma ve yolsuzluğu, bir yandan keskin bir şekilde eski geleneksel değerleri terk edememeleri, bir yandan da yaşamı ikame etmek için yeni duruma ayak uydurmak zorunda kalmalarına bağlamaktadır (2013, s.5). Campu, toplumun daha önce kültür haline getirdiği eski değerler ve kodlar, yeni durum ve şartlara uymayınca, bu durumun kargaşa ve karışıklık ürettiğini, yozlaşma ve yolsuzluğun da bu kargaşadan çıktığını ileri sürmektedir (2013, s. 6).

Birlik, beraberlik, dayanışma ve cemaat olgularının, bireyselliğin önüne geçtiği toplumlarda romanın öğretici vasfı önemlidir. Miller, Achebe'in; *'The Novelist as Teacher'* adlı makalesinde, yazarı öğretmen olarak niteledikten sonra şöyle devam ettiğini belirtir: "Yazar, okurlarını ülkeleri konusunda bilgilendirip, onlara sömürücü güçlere nasıl direnmeleri gerektiğini öğretmelidir" (Miller, 1981, s. 14). Achebe bu makalede, Afrika edebiyatının işlevinin topluma hizmet olması gerektiğini iki nedene bağlamaktadır. Bu iki nedenden birincisinin Afrika edebiyatının sömürgeci edebiyata karşıt-söylem olarak ortaya çıkması, ikinci nedenin ise topluma rehberlik ve önderlik edecek olanların yazar ve eleştirmenler olması gerektiği anlayışıdır (Miller, 1981, s. 15). Achebe'in romanlarını okuyanlar, onun romanlarını bu düşünceler ile yazdığını hemen anlar. Achebe, *African Trilogy* diye adlandırılan üç romanında da tema olarak rüşvet, yolsuzluk ve politik yozlaşmayı anlatıyor görünse de, temelde eğitime vurgu yapmaktadır. Geleneksel kapalı-sistem bir eğitim dolayısıyla yetenek ve yeterlilikleri ile yeni durumlara uyum sağlayamayan bir çoğunluğun (politikacılar, en basit memurundan müsteşarına kadar tüm kurum ve devlet işleyişini elinde tutan bürokrasi, devlet işleyişinin hukuk ve liyakat üzerine kurulmamış olması nedeniyle yolsuzluk, rüşvet ve çıkarıcılığı kanıksayıp olağanlaştıran toplumun büyük bir kesimi, vb.), mevcut konumlarını korumak için eğitimi özellikle de yüksek eğitimi, sömürgeci Batı'ya ait olan bir olgu olarak gösterdiğini vurgulamaktadır. Achebe, yerel politik lider ve yöneticilerin de basiretsiz ve cahil olması, toplumu değil de sadece kendi çıkarlarını düşünmeleri nedeniyle, eğitim ve okumuşluğun bir süre sonra düşmanlaştırılıp sömürgeci güçlerin hâkimiyet ve tahakkümünü sağlayan etmenler olarak gösterildiğini öne sürmektedir. Martha Roman, bu yöneticilerin açık-sistem modern eğitimin sömürgeci Batı'nın ürünü olduğunu ileri sürerek modern eğitim karşıtı propaganda yapmış olduklarını, propagandanın boyutunun bazen çok arttığını, o kadar ki bazı entelektüel ve aydınların bile savundukları modern eğitimden şüphe duymaya başlamış olduklarını belirtmektedir (2011). Roman, bu aydın ve entelektüellerin ya yürütme konumunda olmadıkları için ya da kişisel kariyer peşinde olmaları nedeniyle her zaman pasif kalıp, yaptırım güçlerinin olamadığını, sadece çözüm ürettiklerini, üretilen çözümleri uygulamaya sokmanın ülke yöneticilerinin görevi olduğunu ileri sürmektedir (2011). Achebe de, üç romandan

oluşan ve 'African Trilogy' diye adlandırılan romanlarında Nijerya toplumunun içinde bulunduğu kültürel yozlaşmanın ancak açık-sistem modern bir eğitimle aşılabileceğini vurgulamaktadır. Achebe, kültürün statik olmaması, zamanın ruhuna uygun olarak değişmesi gerektiğini düşünmektedir. Salwa Halloway, Achebe'in kültürel kimlik konusunda ne çok tutucu ne de reddedici olduğunu ileri sürer (2013, s. 162). Bu durumun, yani eğitim ve okumuşluğun ideolojik olarak içinin boşaltılıp değersizleştirilmesinin aslında neo-colonyalist emellere hizmet ettiğini, kişisel servet ve şahsi çıkarlarıyla meşgul olan yerel politik yöneticilerin Amerika ve Avrupalı sözde hayırsever ve şirketlerinin bu durumdan nasıl avantaj elde ettiklerini fark edemediklerini anlatmaya çalışmaktadır.

Sonuç

Kültürel alışkanlıklar kısa bir sürede oluşmaz. Fakat oluştuktan sonra değiştirilmeleri de uzun ve çok iyi hesaplanmış bir eğitim ile mümkün olabilir. Basitçe söylemek gerekirse, zamanında alınmayan önlemler sonucu kanıksanıp kültürel kod haline gelmiş istenmedik olumsuz bir davranış, istendik olumlu bir davranış haline getirmek için uzun süreli açık-sistem bir eğitime ihtiyaç vardır. Sömürgeleştirilmiş ülkeler özellikle II. Dünya Savaşından sonraki dönemde birer birer bağımsızlıklarını elde ettikten sonra kurulan yönetimler kendi çıkarları için değil de toplumun kalkınması için çalışıp, gerekli önlemleri gerekli zamanda almış olsalardı, şikâyet ettikleri yolsuzluk ve yozlaşma bu kadar kanıksanmaz ve kültür haline gelmezdi diye düşünülebilir. Bir toplumun kültürünü, yani yaşam biçimini belirleyen o toplumun eğitim sistemidir. 1950lerde bağımsızlıklarını elde eden Afrika ülkelerinin entelektüel ve aydınları sömürgeci ülkelerin toplumları üzerine yaptığı tahribatı görmüş, bu tahribatların ancak açık-sistem modern bir eğitim ile tedavi edilebileceği ile ilgili çok sayıda edebi ve bilimsel eserler yazmış olmalarına rağmen, bu ülkelerin yürütücü konumundaki yöneticileri mevcut durumlarını (statükolarını) kaybetmemek için toplumun bilinçlenmesini engelleyen kapalı-sistem geleneksel eğitimi açık-sistem modern eğitime tercih etmişlerdir. Achebe de, üç romandan oluşan ve 'African Trilogy' diye adlandırılan romanlarında Nijerya toplumunun içinde bulunduğu kültürel yozlaşmanın ancak açık-sistem modern bir eğitimle aşılabileceğini vurgulamaktadır. Achebe, kültürün statik olmaması, zamanın ruhuna uygun olarak değişmesi gerektiğini düşünmektedir. Salwa Halloway, Achebe'in kültürel kimlik konusunda ne çok tutucu ne de reddedici olduğunu ileri sürer (2013, s. 162). Achebe, diğer romanlarında yaptığı gibi, *No Longer at Ease* romanında da sömürgeci ve sömürülen arasındaki ilişki ve bu ilişkiden doğan *kültürleşmeyi* (Farklı toplumların karşılıklı olarak birbirinden etkilenmesi, birbirinden öğrenme) işlemektedir. Adı kültürleşme olmasına rağmen sömürgeci ülkeler daha çok *kültürleme*, (Bir toplumun, bireylerini kendi kültürünün istek ve beklentilerine uygun olarak etkileyip değiştirme süreci, sindirilme, eritilme, ya da kısaca öğretme), sömürülen toplumlar da *kültürlenme* (Bir bireyin ya da grubun kendi kültüründe bulunmayan yepyeni bir birleşime varmasıyla kültürlenme gerçekleşir, öğrenme) şeklinde birbirlerinden etkilenmiş. Achebe'in, bu ilişkiyi anlatırken tek taraflı bakmadığını, İngiliz sömürgeciliğinin Igbo kültürü üzerindeki hem olumsuz hem de olumlu yönlerini aktardığını görürüz. Bir yandan İngilizlerin gelişiyiyle var olan saf toplumsal dokunun, kuralların ve değerlerin nasıl bozulup yozlaştığının altını çizirken, öte yandan İngilizlerin okullar, hastaneler, kiliseler

inşa ettiğini, özellikle eğitim olanaklarının arttığını, bağnazlık ve hurafelerin zayıfladığını da belirtir.

Tüm bunlar göz önüne alındığında, denilebilir ki eğitim hem bir toplumun geri bırakılması hem de ilerlemesi için en önemli araç olarak görülebilir. Toplumu meydana getirenler bireylerdir. Dolayısıyla yetenekli, yeterlilik sahibi, rekabet edebilir, çalışkan ve üretken bireyler yetiştirmek isteyen toplumlar girdi-işlem-çıkı-dönüt ten oluşan ve *açık-sistem* denilen bir eğitim sistemi benimsemek zorundadırlar. Aksi yönde hareket eden toplumlar da her zaman hem iç hem de dış sömürüye açık olurlar.

Kaynakça

- ACHEBE, Chinua. (1960). No Longer at Ease. London: Heineman.
- ALLEN, Richard L. (2001). The Concept of Self: A Study of Black Identity and Self-Esteem. Detroit, Wayne State University Press. s. 17
- ARSLAN, Mehmet. (2010). Eğitim Bilimine Giriş. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- ASHCROFT, B., Griffiths, G. and Tiffin H. (2003) The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-colonial Literatures, London: Routledge. s.125
- ASHOK K. Srivastava. (2014). Basics in Education. National Council of Educational Research and Training, New Delhi: Karan press.
- BAŞARAN, İbrahim Ethem. (1996). Türkiye Eğitim Sistemi. Ankara: Yargıcı Matbaası.
- BHABBA, Homi. (1994). The Location of Culture. New York: Routledge.
- BOEHMER, Elleke. (2005). Colonial and Postcolonial Literature. Second Edition. New York: OUP.
- BUSH, Barbara. (2006). Imperialism and Postcolonialism. Edinburgh: Pearson & Longman
- CÂMPU, Adina. (2013). Tradition Versus Modernity in Chinua Achebe's No Longer at Ease. Bulletin of the Transilvania University of Braşov Series IV: Philology and Cultural Studies • Vol. 6 (55) No. 2.
- COLLINS, John W., O'Brien, Nancy Patricia. (2003). The Greenwood Dictionary of Education. London: Greenwood Press.
- ERTÜRK, Selahattin. (2013). Eğitimde Program Geliştirme. Ankara: Edge Akademi Yayınları.
- FERRO, Marc. (2002). Sömürgecilik Tarihi: Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Kadar 13.-20. Yüzyıl. Çev. Muna Cedden. Ankara: İmge Kitapevi.
- GOOD, Carter V. (1973). Dictionary of Education. (3rd ed.). New York: McGraw-Hill.
- HALL, Cathrene. (2000). Cultures of Empire: A Reader. New York: Routledge.

- HALLOWAY, Salwa. (2013). Postcolonial Education through Literature in Memoriam: Chinua Achebe (1930–2013) Postcolonial Directions in Education, 2(1), s. 160–165, 2013
- JACOBS, Jane M. (2002). *Edge of Empire: Postcolonialism and the City*. London: Taylor & Francis e-Library.
- KOHN, Margaret. "Colonialism", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/colonialism/>>. Erişim Tarihi: 10 02 2017.
- LEWIS, Charlton T. (1891). *An Elementary Latin Dictionary*, New York: Harper & Brothers
- LOOMBA, Ania. (2005). *Colonialism/Postcolonialism*. Second Edition. London & New York: Routledge.
- MILLER, James. (1981). The Novelist as Teacher: Chinua Achebe's Literature for Children. *Children's Literature* 9(1), 7–18. The Johns Hopkins University Press. Retrieved May 17, 2017, from Project MUSE database.
- OHAETO, Ezenwa. (1997). *Chinua Achebe: A Biography*. Oxford, Indiana University Press
- OSTERHAMMEL, Jurgen. (1997). *Colonialism: A Theoretical Overview*. Kingston: Ian Randle Publisher.
- RATHER, A. R. (2004). *Theory and Principles of Education*. New Delhi: Discovery Publishing House.
- ROMAN, Marta. (2011). Education in 'an unnamed post-independent African country with clear resemblances to Nigeria.' ELLE International Conference. The Partium Christian University, Oradea, Romania. Retrieved from http://www.theroundtable.ro/Current/Cultural/Marta.Roman_Education_in_an_unnamed_post_independent_African_country_with_clear_resemblances_to_Nigeria.pdf
- SAID, Edward W. (1994). *Culture and Imperialism*. New York: Vintage.
- SÖNMEZ, Veysel. (2015). *Eğitim Felsefesi*. 13. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık.
- WILLIAMS, Raymond. (1983). *Keywords: A vocabulary of culture and society*. Second Edition. New York: OUP
- WOLNY, Philip. (2005). *Colonialism: A Primary Source Analysis*. New York: The Rosen Publishing Group.
- The World Factbook. (2013). 2013–14. Washington, DC: Central Intelligence Agency <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>
- GUPTA, N.K, BAVEJA, Bharati. (2014). *Basics In Education: Textbook For B.Ed. Course*. New Delhi: NCERT